

магистрант, Мырзагожина Г.Т.

Евразийский Инновационный университет, Республика Казахстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТАРЫ: НЕГІЗГІ СИПАТТАМАЛАР МЕН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҮРДІСТЕР

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қадағалаусыз және панасыз қалудың жеке алдын алу шаралары, олардың тарапынан жаңа құқық бұзушылықтар жасаудың алдын алу, сондай-ақ оларды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жою мақсатында кәмелетке толмағандардың құқықтық санасы мен мінез-құлқына мақсатты түрде жүйелі әсер ету үшін қолданылады.

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың жеке алдын алу шаралары тұрғылықты және оқу орны бойынша профилактикалық әңгімелесулер; мүдделі органдарға құқық бұзушылық жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жою туралы ұсыныстар енгізу; арнаулы білім беру ұйымдарына және ерекше режимде ұстайтын білім беру ұйымдарына жіберу; қорғау нұсқамаларын шығару; әкімшілік жазалар қолдану, сондай-ақ сот үкімі бойынша қабылданатын шаралар болып табылады.

Бұл ретте, көрсетілген шаралар кәмелетке толмағандардың өздеріне қатысты қолданылатын жеке ерекшеліктерін, олар жасаған құқық бұзушылықтардың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесін ескере отырып айқындалатынын атап өту қажет.

Мынадай мән-жайлардың бірі кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың жеке алдын алу шараларын қолдану үшін негіз болып табылады: 1) жеке және заңды тұлғалардың хабарламалары немесе өтініштері, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарындағы хабарламалар; 2) ішкі істер органы қызметкерінің құқық бұзушылық жасау не жасауға әрекет жасау фактісін тікелей анықтауы; 3) мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарынан

келіп түскен материалдар. Құқық бұзушылық жасау туралы немесе оны жасау қатері туралы арыздар мен хабарларды мемлекеттік органдар Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен қарайды. Мүдделі адамдар құқық бұзушылықтың жеке алдын алу шараларын қолдану туралы шешімге Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен шағым жасай алады.

Кәмелетке толмағандарға қатысты құқық бұзушылықтың жеке алдын алу шаралары Қазақстан Республикасының кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қадағалаусыз және панасыз қалудың алдын алу туралы заңнамасында белгіленген ерекшеліктер ескеріле отырып қолданылады.

Бұл ретте (есепке қоя отырып) ішкі істер органдарының қызметкерлері:

- қоғамға жат өмір салтын жүргізетін (спирттік ішімдіктерді, есірткі тұтынатын, оқумен және қоғамға пайдалы еңбекпен айналыспайтын);

- қоғамға жат негізде топтасатын;

- арнаулы мектептерден шыққан кәмелетке толмағандарға ерекше назар аударады;

- шартты түрде сотталғандарға немесе бас бостандығынан айырумен байланысты емес жазалау шараларына, сондай - ақ үкімді орындауды кейінге қалдыру қолданылған адамдарға;

- тәрбиелеу колонияларынан босатылғандарға [1, 12 б.].

Құқық бұзушылықтың жеке алдын-алу белгілі бір жағдайларда қылмыстық мінез-құлықты анықтай алатын кәмелетке толмаған адамның жеке басының барлық жағымсыз қасиеттерін егжей-тегжейлі зерттеу қажеттілігін туындатады. Сондай-ақ, кәмелетке толмағанның денсаулығында ауытқулардың болуы немесе болмауы, оның психикалық жетілмегендігін көрсететін белгілер туралы білу маңызды. Бұл мәселелер психологиялық-педагогикалық орталықтардағы кәмелетке толмаған құқық бұзушының жеке басын психологиялық-педагогикалық диагностикалау кезінде толық шешілуі мүмкін.

Осылайша, қылмыс жасауға бейім кәмелетке толмағандардың жеке басын психологиялық-педагогикалық диагностикалау қамтамасыз етіледі, ал полиция

қызметкерлері олармен алдын-алу жұмыстарын жүргізу үшін нақты ұсыныстар алады.

Кәмелетке толмағандарға жеке ықпал ету әдістері мен тәсілдерін қолданудың негізгі ұйымдастырушылық-тактикалық нысандары ішкі істер органдарының қызметкерлері жүргізетін әңгімелер, оларды еңбек, қоғамдық, спорттық, мәдени және басқа да сипаттағы әлеуметтік пайдалы сабақтарға тарту болып табылады. Бұл мұндай алдын алумен айналысатын қызметкерлерден жоғары кәсіпқойлықты, терең әлеуметтік-психологиялық, психологиялық-педагогикалық және құқықтық білімді, ұйымдастырушылық қабілетті, табандылықты талап етеді. Бұл жұмыстың сәттілігіне практикалық қызметкерлер өздерінің күш-жігерін топты басуға және жоюға емес, осы топтарды тудыратын себептер мен жағдайларды жоюға бағыттаған кезде ғана қол жеткізіледі. Кез-келген қызмет сияқты, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын-алу белгілі бір дәйектілікті қажет етеді [2, 45 б.].

Тәжірибе әдетте келесі жолмен жүреді: құқық бұзушылар тобын анықтау, топтың криминологиялық диагностикасы, топтар мен олардың қатысушыларын есепке алу. Жалпы топқа, сондай-ақ оның әр қатысушысына әсер ету үшін кәмелетке толмағандардың топтық қылмысының алдын алудың әртүрлі әдістері қолданылады. Мұндай әдістердің ішінде: топты оқшаулау, топты тарату, топты қайта бағыттау. Кәмелетке толмағандардың қылмыстарының алдын алу процесінде олардың отбасыларына әсер ету қажет, өйткені көптеген жағдайларда жасөспірімнің қоғамға қарсы мінез-құлқы отбасылық мәселелерімен байланысты. Бүгінгі таңда ішкі істер органдары 20 мыңнан астам бала тұратын 13 мыңнан астам қолайсыз отбасылармен профилактикалық жұмыс жүргізуде, балаларды тәрбиелеу жөніндегі міндеттерді орындамағаны үшін соттар мыңнан астам адамды ата-ана құқықтарынан айырды [3].

Қылмыс жасауға қабілетті кәмелетке толмаған баланың отбасында алдын-алу жұмыстарын сәтті жүргізу үшін мұндай отбасын барлық жағынан зерттеу қажет. Сондай-ақ психология және психиатрия саласындағы мамандар әзірлеген

әдістерді меңгеру, ішкі істер органдарының білімі мен тәжірибесінің басқа салаларындағы ақпаратты жеке профилактикалық жұмыста пайдалану маңызды.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын-алуға қылмыстық істі уақтылы қозғау, қылмыстарды тез және толық ашу, кінәлілерді әшкерелеу, сондай-ақ алдын-алу шараларын дұрыс қолдану да тікелей байланысты. 2020 жылы балаларға қатыгездікпен қарағаны үшін 17 қылмыстық іс қозғалды, ал оларды қоғамға қарсы іс – әрекеттер жасауға тартқаны үшін -10 қылмыстық іс қозғалды [3]. Сонымен қатар, құқық бұзушылықтың алдын алуды жүзеге асыру кезінде оны жүзеге асырудың бірқатар проблемалық мәселелері бар. Бүгінгі таңда 13 мыңнан астам кәмелетке толмағандармен жеке профилактикалық жұмыстар жүргізілуде, олардың тек 247-сі ғана ішкі істер органдарының тұрақты бақылауында (оларға қатысты қорғау нұсқамалары шығарылды, бос уақытты шектеу туралы шешімдер қабылданды және мінез-құлыққа ерекше талаптар белгіленді).

Қазақстан Республикасындағы кәмелетке толмағандар қылмысының қазіргі заманғы жай-күйі жасөспірімдер қылмысының деңгейін төмендету, кәмелетке толмаған қылмыскерлердің басқа жасөспірімдерге теріс әсер етуіне жол бермеу және болашақ ересек қылмыскерлердің санын ұлғайту мақсатында мемлекеттік органдар мен азаматтар тарапынан оның алдын алу жөнінде батыл және мақсатты шаралар қабылдау қажеттігін көрсетеді.

Әдебиеттер:

1. Алауханов А.О. Криминология.- Алматы : Жеті жарғы, 2005. - 232 б.
2. Иванова М. — «Защита прав ребенка - направление несовершеннолетних в специальные организации образования: наказание или гарантия образования» //Зангер, №6 (167), 2015 г.
3. Статистикалық деректер. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ақпараттық сервисі // <https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/MainMenu>